

аліменты на сына: “– Алімент плаціць не сабіраюся, / А з Ленай-дзевачкай я рашчытаюся” [4, с. 54]; утапіў дзяўчыну, бо тая не жадае быць разам з ім [4, с. 55]; забіў хлопец дзеўку, як і за што - невядома; саперніка застрэліў хлопец (з сябрамі), бо яго пакінула мілая.

Часам у рамансах сустракаецца перадача вопыту і перасцярога маладым дзяўчатам, і нават нібы чытаецца паміж радкоў, што дзяўчына сама вінавата, сама згубіла сваё жыццё: ”Вот, вам, дзевачкі, навука..., / Як на двух мальчыкаў любіць” [4, с. 42]. Пазіцыя хлопца-забойцы ў такім выпадку апраўдваецца, ён не асуджаецца ні грамадствам, ні сябрамі, ні жыхарамі вёскі: “Надпіс быў на грудзі: “Олю любоў пагубіла”” [4, с. 40].

Зусім малой колькасцю прадстаўлена група рамансаў, галоўнай дзеючай асобай якіх выступае маці. Зафіксавана ўсяго 6 тэкстаў. Гэта і заканамерна, бо такія здарэнні рэдка сустракаюцца і ў жыцці. Сярод сюжэтных рэалізацый: маці забіла дачку, бо тая перашкаджала палюбоўніку [4, с. 59]; забіла маці сябе і дзяцей з-за таго, што муж яе пакінуў; утапіла маленькага сына, бо яе кінуў яго бацька; маці-п’яніца забіла дарослага сына, згаварыўшыся са сваімі дочкамі, бо сын хацеў жыць інакш і пайсці з дому.

Нязначна больш зафіксавана рамансаў, дзе суб’ектам дзеяння выступае бацька: забіў дачку з-за новай жонкі, якая яго пакінула, а сам потым не вытрымаў і павесіўся; забіў сына, хацеў і дачку, але яе выратаваў шчаслівы выпадак. Гэтыя 10 рамансаў – варыянты аднаго сюжэта, які вельмі падрабязна і жудасна апісвае страшныя дзеянні бацькі, які дзеля “другой” жонкі ідзе на злачынства [4, с. 69]. Аднак нідзе забойства не прыносіць шчасця. Тая “другая” жонка пакідае старога мужа-забойцу, і ён шкадуе, але позна. Амаль у кожным варыянце ёсць павучэнне, якое засцерагае ад такіх выпадкаў: “І хачу вам, мужчыны, сказаць: Еслі ў вас умерла жэна первая, То другую дзіцяц маць не браць!” [4, с. 70].

Як варыянты сустракаюцца тры тэксты аднаго раманса з галоўным дзеючым героем – сынам. Ён забівае маці, гаворыць пра гэта дзяўчыне і потым сам “вешаецца”: “Забіў я маці родную і сам сябе заб’ю” [4, с. 71]. У чатырох тэкстах развіваецца матыў, дзе брат-распуснік забівае зводную сястру, бо яна адмаўляе яму ў блізкасці, сястра пераўтвараецца ў трыснёг. Гэта варыянты аднаго раманса, які мае літаратурную аснову (верш М. Ю. Лермантава “Тростник” [5, с. 144-145]): “Сідзел рыбак прекраснай» [4, с. 74].

Таксама рэдка сустракаюцца раманы з сястрой у ролі суб’екта. Гэта пяць тэкстаў, якія апісваюць сітуацыю, калі старэйшая сястра малодшую сястру ўтапіла, бо хацела сама замуж за караля; сястра сястру забіла нажом (ці сякерай) з-за хлопца, а ён пасля гэтага утапіўся, яе асуджаюць на зняволенне ў турме: “Кінжал бліснуў, упала Манячка, А на крык прыбег заўлётка-Ванечка: – Ох, ты, Тонечка, ох, ты звер лясной, Ой, няўжэ ж не жаль тебе сястры радной!?” [4, с. 76].

Сюжэт, дзе забівае муж жонку, уключае ў сябе 14 тэкстаў: муж забівае нялюбую жонку, бо сустрэў іншую; муж забівае жонку-зрадніцу (і яе палюбоўніка ці сябе): ”Прыходзіт он к крылечку і відзіт: у крыльця Жэна ево, зладзейка, в аб’яцях рыбака” [4, с. 79]. Сюжэт “палюбоўніца забівае жонку свайго каханага” прадстаўлены адзіным тэкстам. Жонка прыехала да мужа ў горад, а там жыве з ім другая жанчына; сеўшы разам піць чай, палюбоўніца атруціла жонку [4, с. 86-87].

На апошні і самы крываваы сюжэт, дзе гіне ўся сям’я, знойдзены толькі адзіны тэкст. Хлопец пакінуў цяжарную дзяўчыну, яна нарадзіла двойню, дачку аддала ў інтэрнат, а сына пакінула сабе; прайшлі гады, яна знайшла дарослую дачку, дачка пазнаёміла маці з будучым зяцем, ён аказаўся яе бацькам. Дачка вешаецца, маці застрэльвае бацьку, сама труціцца, сын не вытрымлівае, і ў яго разрываецца сэрца [4, с. 88]. Гэты прыклад наглядна дэманструе ўсю “жорсткасць” і трагізм сітуацый, якія апісваюцца ў жорсткіх рамансах. Героі гэтага тэкста не ведаюць, што рабіць, як выйсці з такой сітуацыі, у кожнага свая драма, але ўсе разам яны складаюцца ў адно палатно. Таму тут і вакно, і вяроўка, і “рэвольвер”, і атрута, і разрыў сэрца, – поўны “набор” трагічных развязак у некалькіх строфах. А ўвесь раманс, які налічвае ўсяго 37 радкоў, малое ўсё жыццё герояў – з нараджэння да смерці, адкрывае іх душу, перажыванні, пакуты.

Праведзены аналіз падраздзела “Забойства” раскрывае шматграннасць вобразаў жорсткіх рамансаў і яшчэ раз падкрэслівае правільнасць назвы жанру – менавіта “жорсткі” раманс. Па накале страсцей, заўсёды перабольшаных, – гэта самы эмацыйны жанр. Са спакойных пейзажных момантаў у пачатку тэкстаў за некалькі радкоў можна трапіць у эпіцэнтр канфлікту, прайсціся праз забойства і атрымаць пакаранне, ці, наадварот, - апраўдацца. У тэкстах прадстаўлены амаль усе блізкія сваякі (і каханья, якія маглі б імі быць), і ўсе героі з-за абставінаў лёсу (яны так лічаць), робяць самыя страшныя злачынствы. А народ, які складаў такія песні, падае сябе свайго роду арбітарам, які распавядае, ацэньвае, выносіць прысуд ці апраўдвае.

Спіс літаратуры:

1. Барач, Л.Р. Сюжэты і матывы беларускіх народных казак. Сістэматычны паказальнік / Л.Р. Барач. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 248 с.
2. Барач, Л.Г. Белорусская сказка / Л.Г. Барач. – Минск : Вышэйш. шк., 1969. – 256 с.
3. Салавей, Л.М. Беларуская народная балада / Л.М. Салавей. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 192 с.
4. Кукрэш, А.М. Жорсткі раманс / А.М. Кукрэш. – Мінск : Кнігазбор, 2010. – 435 с.
5. Лермонтов, М.Ю. Сочинения : в 2 т. / сост. и ком. И.С. Чистовой; вступ. ст. И.Л. Андроникова. – М. : Правда, 1988. – Т. 1. – 720 с.

Алена Ляшкевіч

МАСЛЕНІЧНАЯ АБРАДАВАЯ ГУЛЬНЯ «ПАХАВАННЕ ДЗЕДА»: ВОБРАЗЫ, СЕМАНТЫКА, ПРАГМАТЫКА

Масленіца – свята народнага календара, што знаходзіцца на мяжы зімовага і вясновага абрадавых цыклаў. Змена сезонаў, «каляндарны пераход» нароўні са стымуляцыяй плоднасці зямлі і людзей – асноўныя тэмы, што абыгрываюцца ў масленічных абрадах.

Абрадавай гульні «Пахаванне дзеда» ў Гарадоцкім раёне распачынаецца Масленічны тыдзень. Дзед – гэта антрапаморфная лялька памерам у рост чалавека, якую звычайна робяць за дзень да свята. Набіваюць старое ці непатрэбнае адзенне саломай ці сенам, малююць твар, чапляюць вусы і валасы. Галасіць пачынаюць ужо падчас вырабу. Назаўтра, у панядзелак Масленічнага тыдня, збіраюцца ў адну хату, ляльку дзеда кладуць на покуць, накрываюць кавалкам цюлю, як сапраўднага нябожчыка. На жартоўным пахаванні гучаць галашэнні, але ў гратэскай форме, скрозь слёзы чуваць смех. У разгар галашэнняў прыходзіць Лекар, спрабуе ажывіць дзеда. Пасля Лекара – Поп, які ходзіць вакол дзеда з кадзілам, «адпявае», хрысціцца. Ролі Папа і Лекара выконваюць пераапанутыя ўдзельніцы абраду.

«Пахаванне» складалася з таго, што Дзеда вывозілі за вёску, ці, наадварот, «хавалі» чым бліжэй да хаты, абы не на падворку і пад дрэўцам, засыпалі снегам альбо палілі²⁰ Зафіксаваны таксама варыянты, калі ляльку разрывалі ці валачылі ў хлеў [2, с. 66].

Самае поўнае апісанне «пахавання дзеда» апублікавана Т.І.Кухаронак. Яно зроблена ў 1999 годзе ў в. Маскаленяты Гарадоцкага р-на [5, с. 90-93]. У 1996–1998 гадах абрад «пахаванне дзеда» быў зафіксаваны А.М.Боганевай таксама ў вв. Канавалава і Халамер’е Гарадоцкага р-на [2, с. 67].

Імя лялькі – «Дзед» – адсылае да міфалагічных уяўленняў, звязаных з іншасветам. Дзяды – гэта памерлыя продкі, што даюць нашчадкам долю, дзеля чаго іх ушаноўваюць некалькі разоў на год. Акрамя таго, «дзед» мае сэнсвае значэнне асновы, грунту (апорны слуп у будынках, пачны слуп, сноп саломы, якім умацоўвалі край саламянай страхі) [4, с. 139].

У в. Канавалава «дзеду» штогод давалі новае імя [2, с. 68]. Такая імперсаніфікацыя дае яшчэ адну падставу ўспрымаць вобраз дзеда як першапродка, першачалавека.

У Маскаленятах персанажа завуць Сідар, Сідорка. Тлумачаць тым, што «Жыў у нас дзед Сідорка (Сідар Міхайлавіч Бароўскі), больш за 100 год, памёр вельмі стары, вось мы і называем масленічнага дзеда Сідорка» [5, с. 90]. У той жа час В.Н.Тапароў звязваў імя Сідар з тэмай смерці і абуджэння з мёртвых, а таксама са схаваным эратызмам [8, с. 37]. На думку Т.А.Агапкінай, міфапаэтычнае значэнне старасці амбівалентнае: яно ўтрымлівае і матывы ўвядання, і інтэнцыю да адраджэння [1, с. 588].

Галасячы па дзеду, распавядаюць розныя гісторыі з яго жыцця: жыві доўга, любіў хадзіць на рыбу, таньчыць, у канцы жыцця ляжаў, хадзіць не мог. Кажуць: «Косткай падавіўся. Еў мяса, ды падавіўся» [5, с. 90], таму і памёр. Сэнс такога выказвання ў тым, што даўней на Масленічным тыдні ўжо не елі мяса, са скаромнай ежы дазвалялася толькі малочнае.

Найбольшая частка аповядаў падчас «пахавання» прысвечана эратычным прыгодам дзеда: любіў і маладых, і старых, але маладзіц, казачне, болей. Быў прыгожы, і жанчыны яго любілі. Падчас галашэнняў высвятляецца, што ледзь не ўсе ўдзельніцы абраду – «жонкі» памерлага дзеда. Морквіна, што даволі натуралістычна сімвалізуе атрыбут мужнасці дзеда, торгаецца (адна з удзельніц цягне за прывязаную да яе вяроўку). «Ты паглядзі! – «здзіўляюцца» жанчыны – Памёр-памёр, а струк шавеліцца! Это ешчо работайць!»²¹.

Удзельнічаць у абрадзе дазваляецца толькі замужнім жанчынам, у якіх ёсць дзеці. Бывае, удзельнічаюць і мужчыны, таксама абавязкова жанатыя. Падобныя забароны сустракаюцца па ўсёй Беларусі: нежанатым забаранялася ўдзельнічаць у хрэсьбінах [7, с. 108-109]; у вёсцы Новая Слабодка Клічаўскага раёна падчас абраду пераносу Мікоўскай свячы нежанатыя не садзіліся за стол, хоць і ўдзельнічалі ў абрадзе²².

Т.І.Кухаронак адносіць маленькую гульнію «Пахаванне дзеда» да тыповых карнавальных гульніяў, дзе смех спалучаецца з плачам. Гіперэксуальнасць, якой надзяляюць дзеда, збліжае яго з заходнееўрапейскім Карнавалам або Пустам, якога судзілі ў апошні дзень Масленіцы за шматлікія грахі, у т.л. распусту і спакушэнне чужых жонак [5, с. 93].

Т.А.Агапкіна разглядае гарадоцкага дзеда як каляндарны сімвал. Згодна ёй, каляндарныя сімвалы – гэта антрапа-, арніта-, ці фітаморфныя «рэчавыя» сімвалы, якія адлюстроўваюць міфапаэтычную семантыку каляндарнага часу. Для карнавальнага сімвала характэрная амбівалентнасць. З аднаго боку, гэта сімвал «старага сезону», зімы, з іншага – сімвал карнавалу з характэрнай пазыткюнасцю ва ўсіх сферах жыцця (пераяданне, гіперэксуальнасць) [1, с. 578-579, 588, 598].

Такім чынам, у размовах і галашэннях дзеду прыпісваюцца рысы, што характарызуюць яго як першапродка: плоднасць, роднасць усім у вясковай супольнасці, вітальная сіла.

Т.І.Кухаронак піша, што поп у «малітвах» выкарыстоўваў ненарматыўную лексіку. Тлумачыць, што лаянка ў такіх сітуацыях выконвала магічную ролю: адганяла зло, захоўвала ўдзельнікаў абраду ад шкоднага

²⁰ Зап. А. Ляшкewіч ў 2014 г. у в. Кісялі Гарадоцкага р-на Віцебскай вобл. ад групы жанчын з в. Даўгаполле Гарадоцкага р-на

²¹ Зап. А. Ляшкewіч ў 2014 г. у в. Кісялі Гарадоцкага р-на Віцебскай вобл. ад групы жанчын з в. Даўгаполле Гарадоцкага р-на

²² Зап. у 2012 г. А. Ляшкewіч у в. Новая Слабодка Клічаўскага р-на Магілёўскай вобл. ад Качаргі Любові Міхайлаўны 1931 г. н., правасл., мясц.

ўздзеяння «памерлага» [5, с. 91]. Падобную функцыю – супрацьстаяння смерці, «магічнага сродка стварэння жыцця» – В.Я.Проп прыпісваў смеху [6, с. 177-178, 188-189]. Т.А.Бернштам уводзіць тэрмін «смех-плач», дзе смех і плач утвараюць феномен апазіцыйнага адзінства. Феномену «смех-плач» Т.А.Бернштам адводзіць ролю звяна ў «структуры рытуальнага кіравання светабудовай» для непарарыўнасці ўзаемазмены жыцця і смерці. У сітуацыі сімвалічнага пераходу «смех-плач» сігналізуе аб небяспецы, ахоўвае цыклічныя працэсы ўзнаўлення, бо эмоцыі супрацьдзейнічаюць злым сілам [3, с. 303, 349]. У абрадзе «Пахавання дзеда» смех і плач непарыўна звязаныя: удзельніцы адначасова і смяюцца, і «гаруюць» па дзеду, сімвалічна набліжаючы сваімі дзеяннямі надыход вясны.

«Адгараваўшы» і адначасова насмяшыўшы адна адну, жанчыны вязуць Дзеда хаваць. Засыпаючы ляльку снегам ці саломай, жанчыны яшчэ галосыць, але ўжо «суцяшаюць» адна адну: «О, зараз дзеда памянем!». Прыпяваюць: «Як на покуці ляжаў, то шчэ была трохі жаль, як завезлі за сяло, так і стала весяло!»²³. На «памінках» грае гарманіст, гучаць прыпеўкі з эратычным зместам. Гарманіст кажа: «Грэба ж успомніць, як дзед танцаваў!»,²⁴ – і пачынаюцца танцы.

На заўтра, у аўторак Масленічнага тыдня, раніцою удзельніцы абраду ходзяць «будзіць дзеда», як ходзяць на могількі «будзіць» сапраўднага нябожчыка. Ляльку дзеда разбіраюць, салому вытрасаюць, адзенне могуць захоўваць да наступнага года.

Раней Масленічны тыдзень завяршаўся вырабам і пахаваннем аналагічнай лялькі ў выглядзе бабы. Смерць бабы тлумачылі тым, што яна «падавілася сырніцай». Падобна дзеду, яе аплаквалі, потым вынасілі на вуліцу і там «харанілі», зняўшы з чучала вопратку і засыпаўшы яе снегам. Затым ладзілі памінкі – застолле з рытуальнымі стравамі, песнямі²⁵. За Масленіцай наступае Вялікі Пост, калі нельга ўжываць прадукты жывёльнага паходжання, у тым ліку малочныя. Адсюль і «сырніца», якой падавілася баба.

Гарадоцкае «пахаванне дзеда» ўпісвае беларускую масленічную абраднасць у еўрапейскі кантэкст і адначасова сцвярджае адметнасць лакальнай формы правядзення гульні.

Спіс літаратуры:

1. Агапкина, Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весеннее-летний цикл. – М., 2002.
2. Басько, В. І., Боганева, А. М. Масленіца // Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 2. Віцебскае Падзвінне. – Мн.: Бел. навука, 2004. – С. 64–76.
3. Бернштам, Т. А. Феномен смех-плач в русской народно-православной культуре // Христианство в регионах мира – СПб., 2008. Вып. 2. – С. 298–376.
4. Валодзіна, Т.В. Дзед // Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік – Мн.: Беларусь, 2004. – С. 139–140.
5. Кухаронак, Т. І. Маскі ў каляндарнай абраднасці беларусаў – Мн.: “Ураджай”, 2001. – 239 с.
6. Проп В. Я. Ритуальный смех в фольклоре // Проп В.Я. Фольклор и действительность: Избранные статьи – М., 1976.
7. Радзіны: Абрад. Песні – Мн.: Бел. навука, 1998. – 635 с.
8. Топоров, В. Н. Заметки по похоронной обрядности. IV. Об одном архаичном переживании: похороны Сидора Карповича // Балто-славянские исследования 1985.– М., 1987. с. 31–48.

Ван Янь

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В СКАЗКАХ КИТАЯ

Столетиями многие поколения учились жизненной мудрости на основе устного народного творчества предков, что позволяло черпать им знания о духовности, нравственности, а также взаимоотношениях между людьми. Устное народное творчество (фольклор) представляет собой обобщенный и систематизированный жизненный опыт предшествующих поколений. Устное народное творчество характеризует традиции, обычаи, быт, нравы, представления о жизни того или иного народа. Традиционное народное поэтическое творчество возникло задолго до того, как наши предки овладели письменностью, и передавалось из уст в уста. К данному виду творчества принято относить сказки, былины, притчи, загадки многие другие жанры.

За долгие столетия бытования сказка как жанр устного народного поэтического творчества впитала мысли и чувства многих поколений, обобщила их художественный и социальный и опыт, в результате чего приобрела такие идейно-художественные достоинства, такое совершенство поэтической формы глубину содержания, что и сегодня может по праву являться мощным средством нравственного, социального и эстетического воспитания молодежи.

²³ Зап. А. Ляшкевіч ў 2014 г. у в. Кісялі Гарадоцкага р-на Віцебскай вобл. ад групы жанчын з в. Даўгаполле Гарадоцкага р-на

²⁴ Зап. А. Ляшкевіч ў 2014 г. у в. Кісялі Гарадоцкага р-на Віцебскай вобл. ад Ільіна Пятра Ісакавіча 1931 г. н. з в. Маскаленяты Гарадоцкага р-на

²⁵ Зап. Р. Гамзовіч ад Сафронавай Марыя Кузьмінічны 1923 г. н. у в. Маскаленяты Гарадоцкага раёна Віцебскай вобласці.